

I. NĚCO TADY NESEDÍ

DĚJINY TZV. CIVILIZACE datujeme řádově nejpozději někam do doby kolem 4 000 let př. n. l. Za úsvit civilizace se obecně považuje období, kdy skončila tzv. neolitická revoluce, což bylo v různých oblastech světa různé. Podstatou neolitické revoluce je převratná změna ve způsobu života člověka. Ze sběrače a lovce se stává zemědělec. Člověk se usadil na svém kusu půdy, začal pěstovat plodiny a chovat domácí zvířata a položil základy řemesel. To vše „stihl“ v oblastech, kde neolitická revoluce proběhla, za 1 000 až 3 000 let. Dodnes jsou ovšem na světě oblasti, jejichž obyvatelé do této vývojové etapy zatím vůbec nevstoupili a dále loví a sbírají ve své době kamenné pod oblohou křížovanou stopami proudových letadel.

Člověk dvakrát moudrý, jak zní český překlad latinského *Homo sapiens sapiens*, zanechává svoje stopy v prachu dějin dlouho před neolitickou revolucí, již před 100 000 lety. Z čistě biologického hlediska není mezi ním a námi žádný rozdíl, jsme stejný poddruh jednoho biologického druhu. Jiným poddruhem téhož druhu je i neandrtálec, s nímž máme v některých oblastech nepříliš vyjasněné vztahy, od těch intimních přes obchodní spolupráci snad až k lidojedství.

Člověk neandrtálský nakonec konkurenci našeho poddruhu evolučně nepřezil. Jedinou výjimkou by mohlo být několik osamocejných tlup v altajských jeskyních. Mongolové tohoto člověka nazývají *almaz* a zdá se, že jsou s ním celkem důvěrně obeznámení. Přímý důkaz o jeho existenci však zatím neexistuje.

Aniž bychom příliš zabíhali do zoologické taxonomie, podobně jako člověk jsou na tom se svým příbuzenstvím například horské zebry, které existují ve dvou poddruzích, a to jako zebra obecná a zebra Hartmannové. Jiné zebry, osli a koně mají k těmto dvěma příbuzným poddruhům zebry vzdálenější vztah jako my například k člověku vzpřímenému (*Homo erectus*), jedná se o dva různé druhy téhož rodu *Equus*, resp. *Homo*. Zebry a lidé prošli různým vývojem, příbuzné zeber, alespoň ne všechny, nemusíme řadit mezi vyhynulé druhy. Kdybychom pokračovali v této zebří paralele, dnešní zebra obecná by byla přesně taková jako zebra obecná před sto tisíci lety. Tak je na tom i dnešní člověk – má stejné schopnosti, stejné možnosti jako před 100 000 lety. Náš předek by měl být teoreticky schopen zvládnout všechno to, co dnes zvládáme my.

Přestože jsme jako lidé moudří měli k dispozici 100 000 let, neolitické revoluci a následné civilizaci se věnujeme jenom několik posledních tisíciletí. Co dělal člověk do té doby, když po biologické stránce byl na neolitickou revoluci připraven již před 100 000 lety?

Za tu dobu zde mohlo vzniknout hned několik civilizací, po nichž nezůstala ani stopa. Nebo tyto stopy nejsme ochotni ani schopni rozpoznat? Otevírá se před námi obrovská propast v historii člověka. Pokusme se tuto propast alespoň částečně zaplnit.

II. KDE JSME SE TU VZALI?

POČÁTKY RODU *Homo sapiens sapiens* nejsou příliš jasné. Propast před námi má jen nejasné obrysy. Její první okraj tvoří okamžik, kdy se skutečně objevil člověk ve své dnešní podobě, tedy *Homo sapiens sapiens* nebo též člověk moderního typu. Druhým krajem propasti je období, kdy prokazatelně začala probíhat neolitická revoluce a následně první civilizační pokusy. Mezitím se skutečně mohlo stát cokoliv.

NEJSTARŠÍ NÁLEZY

Za nejstarší a nejvýznamnější nálezy kosterních pozůstatků tzv. moderního člověka jsou pokládány dva nálezy z hory Karmel na území dnešního Izraele, vzdálené od sebe asi 200 metrů. Starší z nich pochází z jeskyně Tabún, absolutní stáří bylo určeno na 90 000–55 000 let. Jedná se o mužskou spodní čelist a ženskou lebku, velmi podobné neandrtálským kosterním pozůstatkům. Nakonec se antropologové rozhodli přece jenom tyto nálezy zařadit mezi pozůstatky moderního člověka, kromě jiného i jako doklad toho, že oba poddruhy, člověk neandrtálský, tedy tzv. klasický neandrtálec, a člověk moderního

typu, měly pravděpodobně společného předka nazývaného protoneandrtálec.

O 10 000 let mladší druhý nález z hory Karmel z jeskyně Schul je daleko rozsáhlejší. Představuje deset kompletních víceméně zachovaných koster. Tyto kostry už s neandrtálskými zaměnit nelze, ale nejsou ani zcela totožné s charakteristickými rysy moderního člověka, kromě jiného mají například větší objem mozkovny. Pro případ, že by se nakonec jednalo o další poddruh člověka, je připraveno latinské pojmenování *Homo sapiens palestinus*. Pro zastánce divokých teorií o tom, že do vývoje člověka jako takového zasáhl „kdośi“ po genetické stránce, by tyto nálezy mohly být ideálním důkazem takových genetických pokusů.

Nepřímým důkazem jsou některé historické skutečnosti. Hora Karmel patří mezi dávná kultovní místa, ve starověku k ní vedla obchodní stezka. Je spojována zejména s kultem boha Baala, hlavním mužským božstvem semitských národů, zejména Féníčanů a Babyloňanů. Víra v tohoto boha byla velmi silná a nepodařilo se ji, kromě jiného, vykořenit ani proroku Eliášovi, i když dílčí úspěch zaznamenal. Hora Karmel byla pouze jednou z mnoha, kde byl Baal uctíván. Dalšími posvátnými místy byly i hory Fégor u Jericha, Oreb (někdy ztotožňovaná s horou Sinaj) nebo Hermon v pohoří Antilibanon, kde byla i příslušná svatyně. Podobná svatyně z balvanů uspořádaných do kruhu se nacházela i na hoře Karmel. Ke všem těmto horám se v Bibli vztahují některé události, někde na úpatí hory Hermon bylo snad i místo, kde došlo k proměnění Páně. Věhlas těchto posvátných míst přesáhl hranice Bible a ještě římský císař Vespasianus (vládl v letech 69–79 n. l.) se vydal na horu Karmel pro věštbu, našel však už jen oltář

pod širým nebem. Je pravděpodobné, že tato kultovní místa tvoří určitou síť nebo zapadají do linií spolu s jinými kultovními místy.

Izrael je vůbec bohatý na nálezy tohoto typu. Kromě výše uvedených karmelských lokalit byly nalezeny pozůstatky dvanácti osob v jeskyni Kafzeh 2,5 kilometru od Nazaretu, datované do stejného období jako karmelské nálezy. Podobně přechodný typ představuje i mužská kostra z jeskyně Amud, rovněž v Izraeli. Dalo by se tedy konstatovat, že kolébka dnešního moderního člověka se nachází právě na území biblického Izraele.

Dalším ohniskem vzniku moderního člověka je patrně jihozápadní Etiopie, oblast Omo. Struktura nálezů je podobná jako v Izraeli – dvě dobře zachované lebky a fragmenty třetí. Jedna z lebek má výrazně neandrtálské rysy, druhá se velmi podobá lebkám z jeskyně Schul. Také datace je podobná, mohou být staré až 90 000 let. Existuje souvislost mezi oběma nálezovými místy, mezi Izraelem a Etiopií?

Další zajímavou skutečností je to, že Izrael a Etiopie jsou jediná dvě místa, kde se podařilo tuto přechodnou nebo hybridní formu člověka zatím najít. V Evropě to vypadá, jako kdyby neandrtálec prostě vystřídal moderní člověk, bez jakéhokoliv pokusu o soužití. Objevila se i teorie, že neandrtálec byl moderním člověkem prostě bez skrupulí vybit.

Po tomto určitém, řekněme přechodném, období konečně vykrytalizoval *Homo sapiens sapiens*, ten, který se nikterak neliší od současného člověka. Nejstarší nálezy staré asi 34 000 let pocházejí z Francie, z Combe-Capelle. Potom v těsném závěsu následuje Předmostí u Přerova, slavní lovci mamutů (27 000–30 000 let). Jenom tento předmostský kmen dokázal ve své době zlikvidovat na tisíc mamutů, jak

dokazují nalezené zbytky mamutích koster, původně považovaných za kostry obrů. Mamutích kostí se našlo takové množství, že naleziště bylo nejdříve považováno za jakýsi „hřbitov“ mamutů. Pravěké osídlení bylo objeveno až potom.

Asi zdaleka nejznámější nález člověka dnešního typu pochází z jeskyně Cro-Magnon ve Francii – celkem se jedná o čtyři kostry. Nejvíce z nich proslul tzv. stařec z Cro-Magnonu, asi čtyřicetipětiletý muž. Kromě něj byly v jeskyni nalezeny kostry dalších dvou mužů a těhotné ženy a části kostry mamuta a divokého koně. Datace těchto nálezů je různá. Některé prameny uvádějí stáří cca 36 000 let, jiné hovoří o tom, že spadají do období tzv. wurmu 3, což je jedno ze tří nejchladnějších období poslední, páté, doby ledové. I během tzv. ledových dob docházelo občas k oteplení, ale ne takovému jako v dobách meziledových. Wurm 3 se ovšem datuje do doby před 25 000–10 000 lety, což je poněkud rozdíl. Kniha *Zaniklé světy – Velký atlas archeologie* toto klimatické období ještě dále zužuje na dobu 14 000–18 000 př. n. l. A většina pramenů dataci tohoto nálezu dokonce „pro jistotu“ ani neuvádí, a to i přesto, že k tomuto nálezu došlo už v roce 1868 a člověk kromaňonský vešel do obecného povědomí podobně jako neandrtálec.

VELKÁ MIGRACE DO AMERIKY

Nálezy pozůstatků člověka moderního typu jsou velmi hojné. Již zmíněná kniha *Zaniklé světy – Velký atlas archeologie* uvádí celkem asi sto lokalit jenom v Evropě, další tři naleziště na území Ruska. Ke konci poslední doby ledové byla současným typem člověka osídlena i Afrika a Asie, odkud ostatně pocházejí vůbec nejstarší nálezy jeho pozů-

statků. Odtud člověk migroval do Austrálie a Ameriky. V Austrálii jsou nejstarší nálezy staré cca 50 000 let, osidlování a asimilace asijských pravěkých lovců však průběžně pokračovala, až se stabilizovala asi před 10 000 lety.

Pokud jde o Ameriku, předpokládalo se postupné osidlování přes Beringovu úžinu, kterou bylo možné přejít „suchou nohou“ v období, kdy velké zalednění vážalo spoustu vody, a hladina světových moří poklesla. To se stalo celkem čtyřikrát, v období před 60 000–50 000 lety, potom před 45 000–43 000 lety, před 33 000–28 000 lety a naposledy před 23 000–13 000 lety. Asi 11 000 let př. n. l. přestal pevninský most Beringie (tj. zaniklá pevnina v oblasti dnešního Beringova průlivu, která v době ledové před 20 000 lety spojovala Asii se Severní Amerikou) existovat. Intervaly zalednění se zhruba shodují s maximy wurmské doby ledové, která se v amerických pramenech nazývá Wisconsin.

Postupně tak měl člověk osídlit celou Ameriku od severu k jihu, na severu se také předpokládala možná existence nejstarších nálezů. Bohužel realizované vykopávky tento jednoduchý a logický předpoklad potvrdily jen částečně. Nejstarší nálezy pocházejí z Chile (naleziště Monte Verde) a z Brazílie (naleziště Pedra Furada), datované pomocí radiokarbonové metody do doby před 33 000–32 000 lety. Vzhledem ke vzdálenosti, kterou museli první Američané od Beringova průlivu urazit, se předpokládá, že přes Beringii přešli před 45 000–43 000 lety. Nálezy ve východní Sibiři, odkud mělo osidlování Ameriky podle nejrozšířenější vědecké hypotézy začít, však nepřevyšují stáří 20 000 let. Sporná je ovšem jak datace řady amerických nálezů, tak zejména rychlost pohybu loveckých tlup.